

Adatok a Csepeli Vas- és Fémművek munkásainak bérviszonyaihoz 1931—1943

A csepeli munkások két világháború közötti történetének, elsősorban életkörülményeiknek és mozgalmaiknak kutatása során a Csepeli Vas- és Fémművek személyzeti irattárából nagy foliáns alakú kötetek kerültek elő, amelyek a „Bérestatisztikai Évkönyv” címet viselik.

E kötetek az ország akkor legnagyobb ipartelepére vonatkozó olyan adatokat tartalmaznak, mint az ipartelep munkáslétszámának alakulása, munkásainak alkalmaztatási minőség szerinti és szakmai összetétele, valamint munkabére.

A Bérestatisztikai Évkönyveket 1931-től 1944-ig folyamatosan a vállalat pénztári osztályán vezették. Adatanyagának alapját az egyes üzemek munkabérelszámolási listái képezték, ezeket statisztikailag a vállalat vezetősége számára, a béralakulás ellenőrzése és az utókalkuláció céljára, a központi bérelszámolóban dolgozták fel. E bérestatisztikát vezette át a pénztári osztály havonként a Bérestatisztikai Évkönyvbe.

A statisztika alapját képező munkabér-listákat, sajnos az elmúlt években ki-selejtezték. Így nem lehetett megállapítani, hogy a statisztikailag kimutatott keresetek és órabérek valójában milyen bérrendszer származékai. Jogos azonban a feltevés, hogy a statisztikai feldolgozásnak többek között éppen az volt a rendeltetése, hogy a különféle nem időbéres elszámolási rendszerek alapján keletkezett berkifizetéseket időbérré szá-mítsa át, s lehetővé tegye a vállalat tőkés vezetősége számára annak megakadályozását, hogy a szokásos időbéreken alapuló kereseteket lényegesen túlhaladják. Ezt a tényt lát-szik igazolni az is, hogy az öt rovatból álló bérestatisztikának utolsó, tehát mintegy „eredmény” rovata a bérátlagot tünteti fel. A munkásosztály kereseti és megéllhetési viszonyainak kutatása szempontjából azonban nem a bérátlagok jönnek elsősorban tekintetbe, hanem a havi összkereset (3. rovat) és az ennek megfelelő, havonta teljesített munkaóra száma (4. rovat), melyeket a Bérestatisztikai Évkönyvek szakmák szerinti (vasöntő, lakatos stb.) s a szakmákon belül üzemenkénti (alumíniumöntő, repülőszárkány, Jupiter stb.) részletezésben tár elénk, feltüntetve ugyanebben a részletezésben a munkás-létszámot is (2. rovat).

A Bérestatisztikai Évkönyvek forrásként annál is inkább felhasználhatók, mert a különböző műhelyekben dolgozó azonos szakmájú munkásokra vonatkozó 2—4 rovat-beli adatokat havonként összegezik, s az ennek megfelelő bérátlagot is feltüntetik. Egyes évkönyvekben, főleg a harmincas évek elejéről származókban, a rovatok évenkénti összegezését is megtalálhatjuk.

Mindezek alapján módunkban áll a Csepeli Vas- és Fémművek munkáslétszámá-nak, a kifizetett munkabéreknek és a munkaórák számának évenkénti és havi alakulását 1931-től 1944-ig nyomonkövetni, mégpedig nemcsak az összlétszám vonatkozásában, hanem — s ez éppen forrásunk különös előnye — az egyes szakmai kategóriák és az alkal-maztatási minőség (szakmunkás, segédmunkás stb.) vonatkozásában is. Ennél tovább-menően pedig módot ad arra, hogy a különböző üzemekben dolgozó azonos szakmai vagy minőségi kategóriákba tartozó munkások bérviszonyai közötti különbségeket is meg-állapíthassuk.

Forrásunk megbízhatósága, minthogy a vállalat belső használatára készült, nem vonható kétségbe. A havi kereseteket feltüntető összegeket illetően azonban mégis fenn-áll némi bizonytalanság. A legszorgosabb utánjárás mellett sem sikerült ugyanis megállapítani, hogy a vállalat által fizetni tartozott betegsegélyző, rokkantsági stb. járulékot a statisztikában feltüntetett összegek magukban foglalják-e, vagy sem, azaz, hogy ezek az összegek a munkások bruttó keresetének vagy az említett járulékokkal csökkentett nettó keresetének felelnek-e meg. Feltehető, hogy a kereseti összegek a bruttó keresetnek

felelnek meg, s ezért kb. 3%-kal nagyobbak, mint az az összeg, amelyet a munkás ténylegesen kézhezvett. E 3%-os hibalehetőség azonban, úgy véljük, nem csökkenti a forrásanyag használhatóságát.

A forrásanyag feldolgozásának módszerét a ráfordítható idő korlátozottsága és a kitűzött cél szabta meg. Nem volt lehetőség a rendkívül nagyterjedelmű anyag olyan feldolgozására — hármennyire is kívánatos lett volna —, amely az egyes adatsorok alakulását évről évre, hónapról hónapra nyomon követi. Meg kellett elégedni azzal, hogy a 13 évre terjedő anyagból kiválasztjuk öt év anyagát, olyan éveket, amelyek folyamán az adott időszak iparfejlődésében fontosabb változások következtek be. Így került sor az 1931-es év adatainak felhasználására, amely az 1929-ben fellépett világgazdasági válság egyik legsúlyosabb szakasza volt Magyarországon; 1935-re, amikor a válság okozta depresszió véget ért és kezdetét vette a fellendülés; 1938-ra, amely az ipari termelésben az utolsó békcévvé vált; 1940-re, amikor az ország gazdaságát a háborús termelésre állították át; 1943-ra, amikor a háborús termelés elérte csúcspontját. A hónapok közül októberre esett a választás, mert általános tapasztalat szerint az ipari termelés az őszi hónapokban kulminált, s ekkor volt a munkáslétszám is a legnagyobb. Itt ugyan kedvezőbb képet kapunk a foglalkoztatottságról, de mégis ezt a hónapot választottuk, mert a nagyobb munkáslétszám miatt több adatot szolgáltatottak. A feldolgozás, a vázolt keretek között mozogva, nem kíván lezárni és sokoldalú eredményhez jutni. Célja csak annyi, hogy a Csepeli Vas- és Féművek munkásainak 1931—1943 között kereseti viszonyairól tájékoztasson és megállapítsa életszínvonaluk alakulását.

Itt kell megemlíteni, hogy 1943-ban az októberi helyett a decemberi adatokat közöljük, mert kideríthetetlen okból — valószínűleg nyersanyag hiányában — a gyár októberben részleges munkaidővel dolgozott és ennek megfelelően alakultak a keresetek is. Már pedig 1943-ra, a háborús termelés csúcspontjára, éppen az ellenkező tendencia volt a jellemző: az állandó túlórázás. Éppen ezért, mivel az októberi adatok nem tükrözik a valóságot, kénytelenek voltunk ebben az esetben a decemberi hónapot kiindulási pontnak venni.

A Csepeli Vas- és Féművek munkáslétszámának alakulása 1931-től 1943-ig

Magyarországon a huszas évek második felében, mint általában a főbb tőkés országokban, a gazdasági élet fellendült. Ezt a fellendülést szakította meg 1929-ben a New York-i tőzsdekrachhal kirobbant túltermelési világválság. Magyarországon a legtöbb iparág termelése már 1930-ban az előző évi szint alá süllyedt. A termelés visszaesése 1931-től, amikor a túltermelési válság talaján súlyos pénzügyi és hitelválság is kirobbant, még inkább fokozódott. A túltermelés nem egyenlő mértékben érintette az egyes iparágakat. A legsúlyosabb helyzetbe a nehézipar főbb ágai kerültek, amelyek mint a gazdasági élet kulespontjai, a nemzetgazdaság bármely területét érintő válságra érzékenyen reagáltak. A nehézipar termelése 1932-ben a válság előttiének mindössze 68%-át tette ki. Még ennél is súlyosabb volt a vas- és gépipar helyzete, ahol a termelés 1932-ben az 1929. évinek 52%-ára süllyedt.¹ A termelés nagyfokú csökkenésével együtt járt a munkanélküliség nagyarányú megnövekedése. A vas- és fémiparban a munkáslétszám átlag 33%-kal, a gépiparban pedig még ennél is nagyobb mértékben csökkent. A termékeit tekintve nagyobb részben a vas- és fémiparhoz tartozó Csepeli Vas- és Féművek munkáslétszáma, amely 1929-ben feltehetően 20 000 fő körül mozgott,² 1931-ig 5454 főre csökkent. A csepeli gyárból elbocsátott és a válság miatt másutt munkát aligha találó munkások száma tehát meghaladta a 14 000 főt; a gyárból elbocsátott munkások aránya messze túlhaladta a vas- és gépiparban mutató országos arányt. A csepeli gyár urai tulajdonképpen csak a nehezen pótolható, főleg szakmunkásokból álló törzsgárdát foglalkoztatták tovább.

¹ Az érintett időszak alatt a magyar ipar helyzetére vonatkozó adatokat *Ránki György*: A gyáripar története a II. világháború előtt (kézirat), valamint *Bereud Iván*: A gyáripar helyzete a II. világháború alatt (kézirat), *Kádár Iván*: A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején (Bpest. 1956), *Magyar Statisztikai Évkönyvek, Magyar Statisztikai Közlemények*, Budapest Székesfőváros statisztikai évkönyve, *Incze Miklós*: Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon, *Matolcsay Mátyas*: Az életszínvonal alakulása Magyarországon 1924—1944. című munkából merítettük.

² Az országos gyáripari, valamint a vas- és gépipari munkáslétszámra vonatkozó adatokat a Magyar Statisztikai Évkönyvek megfelelő évfolyanaiból nyertük.

A gyár 1929. évi munkáslétszámáról mindeddig írásos feljegyzés nem került elő, így a 20 000-es létszámot annak a tisztviselőnek a visszaemlékezése alapján vettük fel, aki a Bérstatisztikai Évkönyvet vezette, s akinek állítását a gyár több időse munkása is megerősítette. Az adat helyességét látszik igazolni, hogy a gyár munkáslétszáma a válság után gyorsan megközelítette a 20 000-et; ezzel jóval felülmúlta a gyáripar, valamint a gépipar munkáslétszámának országos növekedését.

1934-ben, mint általában a többi tőkés országban, a válságról a depresszióra való átmenet jelei mutatkoztak. A legtöbb iparágban, s a nehézipar területén is megszűnt a termelési visszaesés. 1934—1935-ben a vas- és gépiparban a termelés már emelkedett, habár a válság előtti színvonalat nem érte el. Az ipari termelés megélnéklése magával hozta a munkáslétszám lassú növekedését is. A csepeli gyár munkáslétszáma 1931-től 1935-ig 56%-kal emelkedett, s bár ezzel messze túlszárnyalta az egész gyáripar területén mutatkozó 13%-os, valamint a gépipar területén elért 1,6%-os létszámemelkedést, a válság előtti létszámnak 43%-át sem érte el.

1935 után a nehézipar termelése tovább fokozódott, mert a gazdasági élet minden területén mutatkozó javulás növelte a termelőeszközök iránti szükségletet. De a nehézipari termelés növekedésében nem a termelőeszközök termelésének, hanem a nemzetközi fegyverkezési konjunktúrának és bizonyos belső burkolt háborús készülődésnek volt döntő szerepe. E tényezők hatása alatt 1936—1937-ben a nehézipar termelése számos ágazatban túlhaladta az 1929-es színvonalat. 1938 első felében ugyan Magyarországon is érezhetővé váltak egy újabb gazdasági világválság első tünetei és a vas- és gépipar területén kisebb visszaesést okoztak, de a győri program hatására, 1938 második felében már nagyarányú nehézipari konjunktúra bontakozott ki. A vas- és fémipar termelése 1938-ban csaknem 30%-kal, a gépipari termelés pedig 10%-kal haladta meg az 1929-es színvonalat; a két világháború közötti időben a magyar nehézipar 1938-ban érte el a legmagasabb termelési szintet.³

A Csepeli Vas- és Fémművek ebben az időszakban hatalmas fejlődésen ment keresztül. Számos üzeme jelentősen kibővült és új gyáregységek is keletkeztek. Kibővítették pl. a Fémmű csőosztályát, megnagyobbították a finomszalagművet és alumínium-fóliák gyártására is berendezték. Ezzel egyidejűleg szükségszerűen erősen megnövelték a szerszámgyár teljesítőképességét is. 1937-ben befejeződött az 1935-ben már működő új nagy alumíniumgyár építkezése és berendezése, melynek fejlesztésére három év alatt másfél millió pengőt fordítottak. A gyárban eszközölt nagyarányú beruházás új munkások ezreinek munkába állítását tette szükségessé: a gyár munkáslétszáma 1935-től 1938-ig 8515 főről 17 538 főre szaporodott. A munkáslétszám 105%-os növekedésével a csepeli gyár jóval túlhaladta az egész gépipar 65%-os, méginkább a gyáripar országos 33%-os létszám szaporodását.⁴

1938-at követően, a győri program⁵ végrehajtása során, a magyar ipar termelése 1940-ig mintegy 30%-kal emelkedett, ezen belül a gépiparé még nagyobb mértékben. Magyarország akkor még nem vett részt a háborúban, s a győri programmal kezdődött háborús konjunktúra a gazdasági élet minden területére kiterjedt. A Csepeli Vas- és Fémművekben azonban az 1938 és 1940 között végrehajtott újabb beruházások már csak a hadsereg számára történő termelés növelését, a háborús célt szolgálták. A háborús termelés kezdődő kibontakozása nyomán a gyár munkáslétszáma az 1938. évi 17 538 fő-ről 1940-ig 34%-kal, 23 686 főre emelkedett.

1941 után, amikor Magyarország is belépett a Szovjetunió elleni háborúba, a lakosság szükségletére termelő iparágak termelése egyre jobban visszaesett. Ugyanakkor viszont a magyar és a német hadsereg ellátására dolgozó magyar nehézipari üzemek termelésüket hatalmas mértékben fokozták. A Csepeli Vas- és Fémműveknek, a magyar nehézipar fellegrájának, az ország legnagyobb hadiüzemének munkáslétszáma 1940-től 1943-ig további 35%-kal 32 132 főre növekedett, s a tisztviselőkkel együtt megközelítette a 40 000 főt.

A gyár munkáslétszámának 1931—1943 között végbement nagyarányú emelkedése során az egyes munkáskategóriák aránya is jelentősen megváltozott. A végbemenő változásokat a túloldali táblázat részletezi.⁶

A gyár össz-munkáslétszámán belül 1931—1943 között végbemenő változás legjellemzőbb vonása a szakmunkások létszámának lassúbb növekedése volt, a többi munkáskategória összességével szemben. Amíg ugyanis a szakmunkások száma 1931-től 1943-ig 4,14-szeresére emelkedett, az össz-munkáslétszám már az 5,89-szeresét érte el. E jelenség oka elsősorban az volt, hogy bár a válság idején igen sok szakmunkást is el-

³ *Ránki György*: A gyáripari története a II. világháború előtt.

⁴ A Csepeli Vas- és Fémművek fejlesztésére vonatkozó adatokat Ránki György és Berend Iván idézett munkából, illetve a csepeli Pártbizottság agit. prop. osztályán található, a Csepeli gyár fejlődését leíró visszaemlékezősekből vettük.

⁵ A győri programot, mely a hadsereg modernizálását volt hivatva megoldani, 1938. márc. 5-én hirdették meg, a képviselőház májusban fogadta el. Eredetileg a program végrehajtására 1 milliárd pengőt irányoztak elő, ebből 600 milliót fegyverkezésre, 400 milliót pedig a hadsereg közvetett szükségleteire. A programot az eredetileg kitűzött öt év helyett két év alatt végrehajtották.

⁶ A csepeli gyár létszám-alakulására vonatkozó adatokat minden esetben a Csepeli Vas- és Fémművek Bértatisztikai Évkönyvekből vettük.

Az egyes munkáskategóriák létszámalakulása 1931-től 1943-ig

Kategóriák	1931. okt.	1935. okt.	1938. okt.	1940. okt.	1943. okt.
Csoportvezetők	105	112	172	196	272
Szakmunkások	2 923	3 514	6 107	8 626	12 110
Segéd munkások	1 343	3 117	6 586	9 412	11 519
Betanított munkások	856	1 411	3 882	4 445	6 902
Gyermek munkások	227	364	791	1 007	1 329
Összes férfi munkás	4 755	6 914	12 344	17 379	25 105
Összes női munkás	699	1 604	5 194	6 307	7 027
Mindössze	5 454	8 518	17 538	23 686	32 132

bocsátottak, az elbocsátottak legnagyobb része mégis segéd munkás és más, alacsonyabb képzettségű munkás volt. A munka menetéhez elengedhetetlenül fontos szakmunkás-törzsgárdát — rövidebb munkaidővel ugyan — de megtartották. A válságból való kilábolás idején és az ezt követő években viszont a munkáslétszám szaporulatának — eltekintve a csoportvezetőktől — a szakmunkások tették ki a legkisebb hányadát. Így pl. amíg 1935-ben mindössze 20%-kal volt magasabb a szakmunkások száma, mint 1931-ben, addig ez idő alatt a segéd munkások száma 132%-kal, a betanított munkásoké 64%-kal nőtt. E folyamat eredményeként 1931-ben a gyár munkásságának legnagyobb hányadát — 53,57%-át — kitevő szakmunkások aránya 1935-ig 41,2%-ra, 1938-ig 34,7%-ra csökkent. Növekedett viszont a segéd munkások létszámának aránya: az 1931. évi 24,6%-ról 1938-ban 37,6%-ra emelkedett. Hasonlóan alakult a betanított munkások aránya is, amely az 1931. évi 15,7%-ról 1938-ig 22,1%-ra emelkedett. Ha a munkásságot szakképzett és nem szakképzett csoportra bontjuk, akkor a két csoport aránya így alakult:

	1931.	1935.	1938.	1940.	1943.
	%				
Szakképzett munkások	55,5	42,5	35,6	37,3	38,5
Nem szakképzett munkások	44,5	57,5	64,4	62,7	61,5

Hogy a szakmunkás létszám aránya 1938-tól kezdve ismét növekedett, azt bizonyos mértékig annak lehet betudni, hogy a háború alatt több ezer munkaszolgálatos dolgozott a gyárban, ezekkel végeztették a legnehezebb munkát és így szükségtelemmé vált a segéd munkás-létszám további szaporítása. De hozzájárulhatott a változáshoz az is, hogy a háborús konjunktúra következményeként a női munkások elhelyezkedése könnyebbé vált és a csepeli gyárban a segéd-, valamint a betanított munkások 1938-ig mind nagyobb hányadát kitevő női munkások számát — munkaerő hiányában — tovább növelni nem tudták.

A női munkások aránya ugyanis 1938-ig folyamatosan, a férfi munkásokénál lényegesen nagyobb arányban növekedett. Amíg 1931-ben 100 férfi munkásra 14,7 női munkás esett, 1938-ban már 42; 1943-ra viszont ez az arány 27-re csökkent. A gyár női munkásainak zömét, 50—60%-át, a segéd munkások csoportjában találjuk, a betanított munkások között pedig létszámuk megközelítette, 1938-ban pedig túl is haladta a férfi munkások létszámát. A szakmunkások csoportjában viszont a női munkások száma elenyésző és csökkenő irányzatú volt.

A gyermek- és a fiatalok munkások létszáma — a nem szakképzett férfi munkásokéhoz hasonlóan — nagyjából a gyár összlétszámával arányosan növekedett és általában annak 4—4,5%-át tette ki. A gyár a maga szakmunkásainak utánpótlásáról csak egészen kismértékben gondoskodott. 1935-től a gyári tanonképzés kiszélesült, de a tanoncok száma még 1943-ban is a szakmunkások számának csupán 7%-át érte el.

A névleges munkabérek alakulása 1931—1943 között

A Csepeli Vas- és Fémművek munkásainak az ellenforradalmi korszak utolsó évtizedében elért névleges keresetét vizsgálva — az egyes ismertett évek teljes bért statisztikai adatainak alapján — megállapíthatjuk, hogy a gyár munkásai által teljesített munkaórák száma és az ennek fejében kifizetett keresetek évről évre fokozatosan növekedtek:⁷

Év, hó	Létszám összesen	Egy hónapra kifizetett kereset összesen pengőben	Munkaórák száma összesen
1931. okt.	5 454	672 042,26	831 089
1935. „	8 518	1 057 114,00	1 564 780
1938. „	17 538	2 109 575 81	3 381 253
1940. „	23 686	4 037 124,99	5 480 199
1943. „	32 132	11 059 948,85	7 063 713

A gyár által kifizetett össz-munkabérekéből minden évben a szakmunkások részesedése volt a legnagyobb; 1938 kivételével elérte, ill. meghaladta a betanított és a segédmunkások együttes részesedését, pedig a betanított és segédmunkások együttes létszáma (1931 kivételével) csaknem $\frac{1}{3}$ -dal volt nagyobb, mint a szakmunkásoké. Ez is világosan mutatja, hogy a gyári átlagkereset mennyire elleplezte a mögötte meghúzódó valóságot. Ha azt vizsgáljuk, hogy ez egyes években a szakmunkásokra eső bérösszeg aránya hogyan viszonyult létszámuk arányához, megállapíthatjuk, hogy a gyár által kifizetett össz-munkabérből egy szakmunkásra 1940-ben viszonylag 14%-kal több jutott, mint 1931-ben.

A kifizetett munkabér és a munkaidő százalékos megoszlása a munkakategóriák között

Munkakategóriák	1931. okt.		1935. okt.		1938. okt.		1940. okt.		1943. dec.	
	Össz-kereset	Összes munkaóra	Össz-kereset	Összes munkaóra	Össz-kereset	Összes munkaóra	Össz-kereset	Összes munkaóra	Össz-kereset	Összes munkaóra
Csoportvezetők	2,28	2,17	1,69	1,63	1,46	1,12	1,51	0,96	1,55	1,16
Szakmunkások	64,71	54,25	55,10	37,83	47,86	34,76	50,17	35,99	52,19	40,15
Betanított munkások	13,47	16,43	13,93	18,60	18,99	21,84	18,18	18,55	17,46	19,70
Segédmunkások	18,27	23,13	27,81	37,89	29,94	37,91	28,76	40,56	27,47	35,35
Gyermekmunkások	1,27	4,02	1,47	4,05	1,75	4,37	1,38	3,94	1,33	3,64
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A Csepeli Vas- és Fémművekben az egy munkásra eső átlagkereset — kivéve az alacsony 1938-as szintet — fokozatosan növekedett, az egy munkásra jutó munkaórával

⁷ A munkabérekkel kapcsolatos csepeli adatokat minden esetben az említett Bértstatisztikai Évkönyvekből vettük.

együtt. Az órabér viszont csak 1943-ban érte el, illetve haladta meg az 1931. évi színvonalat, ami azt jelentette, hogy az átlagkeresetek növekedésében nem az órabér, hanem a munkaidő emelkedésének volt döntő szerepe. Az igen magas 1931. évi bérszintnek — amely akkor országos jelenség volt — az a magyarázata, hogy az 1929-es válság idején a gyárosok — amint már volt róla szó — főleg a legkisebb fizetésű, könnyen pótolható szakképzetlen munkásokat tették az utcára és megtartották a jólépzett munkástörzsgárdát. Mivel a törzsgárdához tartozó munkások száma 1931-ben a gyári létszám 55,52%-át alkotta és átlagkeresetük is a legnagyobb volt a gyárban, s mivel a szakképzetlen munkások száma kevés volt, magától értetődik, hogy a gyári átlagkereset magasabb szintet tükrözött, mint 1938-ban, amikor a törzsgárdához tartozó munkások száma mindössze a gyári létszám 35,63%-át tette ki és az újonnan felvett szakképzetlen kiskeresetű munkások tömegei leszoizították a gyári átlagot. Vagyis, az 1938-as kisebb gyári átlagkereset a munkásság összetételében végbemenő változás eredménye volt, mivel a gyáron belül túlsúlyra jutottak a kifizetésű szakképzetlen munkások.

Átlagosan esett egy munkásra havonta

Év, hó	Kereset, pengő	Munkaóra	Órabér, fillér
1931. X.	123,49	152	80,7
1935. X.	124,10	184	67,7
1938. X.	120,29	193	62,4
1940. X.	170,54	231	73,6
1943. XII.	344,20	220	156,5

Ha a csepeli gyár munkásainak kereseti színvonalát és ennek alakulását a megfelelő országos adatokkal hasonlítjuk össze, kitűnik, hogy a Csepeli Vas- és Fémművek munkásai a gyáripár egészében, valamint a vas- és gépiparban országosan szokásos kereseteknél nagyobb — egyes esetekben lényegesen nagyobb — keresetet értek el.⁸ Közrejátszott ebben az a köztudomású tény, hogy a nagyvállalatok általában jobban fizették munkásaikat, mint a kis- és középvállalatok. Az átlagosnál jobb bérekkel biztosították, hogy a legképzettebb munkaerők kerüljenek üzemekbe és ott meg is maradjanak. Az elmondottakon kívül a csepeli munkások összetétele is hozzájárult a magasabb bérekhez. A Csepeli Vas- és Fémművekben, profiljának megfelelően, nagyobb volt a kitűnően képzett szakmunkások százalékos aránya az összlétszámon belül, mint más gyárakban, mivel gyártmányainak többsége magas színvonalu szakmunkát igényelt.

A különböző munkakategóriák átlagkeresetének, munkaidejének és órabérének alakulását tekintve, általánosságban megállapíthatjuk, hogy 1931 és 1935 között — kivéve a férfi betanított munkásokat, női szakmunkásokat és a gyermek munkásokat — a kereset kismértékben növekedett. A ledolgozott munkaórák száma, a női szakmunkásokat kivéve, ugyancsak emelkedett. Ezzel szemben az órabér minden kategória esetében csökken, kivétel ezen a téren csupán a férfi szakmunkások és a nem szakmunkás csoportvezetők képeztek.

A következő időszakban, 1935 és 1938 között, a keresetek a férfi szakmunkások és a gépmunkás fiúk kivételével tovább növekedtek, a munkaórák számával együtt. Az órabérek szintén növekedtek, de még nem érték el az 1931-es színvonalat. Ennek következtében bátran megállapíthatjuk, hogy a keresetek növekedésében 1931 és 1938 között a munkaidő növekedése játszotta a döntő szerepet.

1938 és 1940 között a keresetek kivétel nélkül minden kategóriában nagymértékben növekedtek, a munkaórák számával együtt, amely első ízben emelkedett minden kategóriánál a 200 óra fölé. A munkaidő az egész tárgyalt időszakban 1940-ben volt a legmagasabb. Az órabér is 1940-ben érte el, illetve haladta túl az 1931-es színvonalat. A többi évekhez viszonyítva kiemelkedően magas 1940-es keresetek létrejöttében, a kétségtelenül hathatósan közrejátszó megnövekedett órabérek mellett, döntő szerepe volt a korábbi évek viszonylatában szokatlanul magas munkaidőnek.

⁸ Magyar Statisztikai Évkönyvek megfelelő évfolyamaiból.

1940 és 1943 között a keresetek átlagosan száz vagy ennél is nagyobb százalékkal növekedtek. Az órabérek alakulásánál ugyanezt lehet elmondani. Ezzel szemben a munkaidő egy-két kategória esetében — mint a csoportvezetők, férfi szakmunkások, női előmunkások — növekedett ugyan, de a kategóriák túlnyomó többségének munkaideje némi visszaesést mutatott 1940-hez viszonyítva. A keresetek növekedése ebben az időszakban tehát inkább az órabérek növekedésének volt köszönhető, semmint a munkaidő nagyságának.

Számbelileg legkisebb, de rangban, keresetben, kiváltságos helyzetével a munkásranglétra tetején foglalt helyet a kiválóan képzett munkásokból álló előmunkás és csoportvezető kategória, amely két csoportra oszlott: a szakmunkás és nem szakmunkás csoportvezetőkre, illetve előmunkásokra. A két csoport keresete között jelentős különbségek voltak. Nagyobb keresete a szakmunkás csoportvezetőnek volt, még pedig 13—14%-kal nagyobb, mint a nem szakmunkás csoportvezetőé; ez 17—59%-kal haladta meg a szakmunkások keresetét. Mindkét csoport tagjai nélkülözhetetlen szakemberei voltak a gyárnak, a vezetők elgondolásait ők valósították meg a munkatermekben. Így érthető, hogy az összes munkáskategóriák közül ezek teljesítették a legtöbb munkaórát. Míg a többi kategóriák, kivéve a betanított munkásokat és a női előmunkásokat, 1940-ig állandóan csökkentett munkahéttel dolgoztak, a csoportvezetők az 1931-es évet kivéve, az egész tárgyalt időszakban 200 óra fölött dolgoztak. Túlóráik száma különösen a háborús konjunktúra idején növekedett. A csoportvezetők túlórázása és a munkáslétszám növekedése között szoros összefüggés állt fenn. Amíg ugyanis az összmunkás létszám hatszorosára nőtt, addig a csoportvezetőké csak négyszeresére. Ennek arányában nőtt a csoportvezetők feladata is; a munkáslétszám növekedésével párhuzamosan évről évre emelkedett a csoportvezetők túlóráinak száma is.

A csepeli gyárban csakúgy, mint országos viszonylatban, létszámánál, a termelésben elfoglalt helyénél, valamint kereseténél fogva a legfontosabb kategória a szakmunkások kategóriája volt. Átlagkeresetük jóval fölülte állt a gyári átlagnak, és növekedése is nagyobbbnak bizonyult. A betanított munkások keresete 1938 és 1940 között pl. 35%-kal, 1940 és 1943 között 77%-kal növekedett; a segédmunkásoké ugyanebben az időszakban 33—98%-kal, ugyanakkor a szakmunkásoké 50—102%-kal. Keresetük 1931 és 1935 között ugyancsak növekedett, az órabérrel együtt; 1935 és 1938 között viszont csökkent, az órabérrel együtt. Ennek a jelenségnek az oka a munkaerő-kereslet és kínálat szabályozó szerepe volt. Bizonyos időszakokban ugyanis a gyárnak nem egyformán volt szüksége minden egyes kategóriához tartozó munkásra; a gyár nem is kapott minden időben annyi munkást, amennyit akart. 1931—1935 között a munka beindításához nagyobb szükség volt szakmunkásokra, mint betanított munkásokra vagy segédmunkásokra, ezért ezek órabére csökkent, a szakmunkásoké növekedett. 1938-ban megváltozott a helyzet, kereslet mutatkozott a betanított munkások iránt, azért ezek keresete növekedett, a szakmunkásoké pedig, mivel létszámukat nem kívánták növelni és kínálat mutatkozott belőlük, csökkent.

A férfi szakmunkások után rangban következő férfi betanított munkások keresete 18—42%-kal maradt a szakmunkásoké mögött. Kereset tekintetében ez a kategória közelítette meg legjobban a gyári átlagot. Szerepük különösen a háborús termelés nagyarányú gépesítése idején nőtt meg és ez keresetük nagyságában is kifejezésre jutott.

A következő, számbelileg legnagyobb kategória a segédmunkások tömege. Keresetük jóval — mintegy 40—50%-kal — elmaradt a szakmunkásoké mögött. Keresetük növekedésében 1940-ig a munkaidő emelkedése játszotta a főszerepet, 1940 és 1943 között már az órabér növekedése eredményezte nagyjából keresetük emelkedését.

A gyermekmunkásokon kívül a legrosszabban fizetett és a legjobban kizsákmányolt munkások a nők voltak. Keresetük kb. 50%-kal volt alacsonyabb a férfiakénál. Sok esetben ugyanazért a munkáért (pl. a magkésztők) feleannyi bért kaptak, mint a férfiak. Ez a magyarázata annak, hogy a csepeli gyár gazdái, a többi tőkéshez hasonlóan, szívesen alkalmazták nagy tömegben ezt az olcsó munkaerőt. A segédmunkásnők száma 1931-től 1943-ig 322 főről 3967 főre emelkedett. A női szakmunkások létszáma igen alacsony volt, 41 és 104 között ingadozott a tárgyalt években. Az ellenforradalmi korszakban a vasipari női szakmunkás kivételszámba ment. Keresetük alakulása rendkívül ingadozó volt: 1931-től 1935-ig jelentősen visszaesett, 1938-tól viszont egyenletesen növekedett.

A női szakmunkások után a legjobban kereső női munkások az előmunkásnők voltak. Létszámuk még a női szakmunkásokénál is jóval kisebb volt, 1931 és 1943 között 20 és 58 között ingadozott.

A női betanított munkások keresete 1931 és 1943 között 3—42%-kal volt kevesebb, mint a női szakmunkásoké, viszont 6—52%-kal meghaladta a női segédmunkások keresetét. Ennek a kategóriának a szerepe a férfi betanított munkásokéhoz hasonlóan,

a háború alatt nőtt meg és ez keresetük növekedésében is kifejezésre jutott. Amíg 1931-ben 42%-kal kerestek kevesebbet a női szakmunkásoknál, addig 1940-ben mindössze 3%-kal, 1943-ban 15%-kal. Órabérük 1938-ig 2—7%-kal csökkent, 1938-tól 1943-ig viszont 33—75%-kal emelkedett. Munkaidejük 1931-től 1943-ig fokozatosan növekedett, de csak 1940-ben érte el, illetve haladta túl a havi 200 órát.

A női munkások között a legrosszabbul fizetett és ugyanakkor számbelileg a legnagyobb kategória a segédmunkásoké volt. Ők valóban elmondhatták, hogy fillérékért dolgoztak. Keresetük 1931 és 1943 között 150—178%-kal volt kisebb, mint a férfi szakmunkásoké és 57—83%-kal alacsonyabb, mint a férfi segédmunkásoké, pedig legtöbb esetben velük egyenlő munkát végeztek. Rossz bérviszonyaikat tovább rontotta az a tény, hogy 1940-ig állandóan csökkentett munkaidővel dolgoztak.

Külön színt volt a gyárimunkások népes táborában a gyermekmunkások rétege: minden egyes tagja élő vádlója volt a kapitalizmus embertelenségének. A 12—16 éves korban levő gyermekek embertelenül nehéz munkájukért egészen csekély bért kaptak, kivéve a gépmunkás fiúkat, akiknek keresete meghaladta a női segédmunkásokét. A gyermekmunkások munkaideje általában megegyezett a felnőttkével, vagy csak valamivel mozgott alatta.

A gyermekmunkások közül a legjobban fizetett kategória a gépmunkás fiúk kategóriája volt. Keresetük azonban még így is 50—77%-kal volt alacsonyabb, mint az azonos munkát végző férfi betanított munkásoké, órabérük pedig 49—71%-kal volt kisebb, mint felnőtt szaktársaiké.⁹

A segédmunkás fiúk keresete mintegy 30—50%-kal volt alacsonyabb, mint gépen dolgozó társaiké. A háborús konjunktúra hatására keresetük 1938 és 1943 között 135%-kal, órabérük 176%-kal, munkaidejük pedig 65%-kal növekedett.

A segédmunkás fiúknál is alacsonyabb bért kaptak a kifutó fiúk. Egészen minimális órabér mellett a leghosszabb munkaidővel dolgoztak a gyár összes kategóriái közül. Munkaidejük, 1931 kivételével, mindig jóval meghaladta a heti 48 órát. Keresetük, a munkaidő növekedésével párhuzamosan, fokozatosan emelkedett, 1940 és 1943 között 179%-kal növekedett.

Kereset tekintetében az utolsó helyet a csepeli gyárban a tanoncok tartották. Órabérük mindössze pár fillér volt, 1931 és 1943 között 17 fillértől 35 fillérig terjedt. Mégis, a gyárban alkalmazott ipari tanuló helyzetére lényegesen jobb volt a kisiparban embertelenül hosszú munkaidővel, fizetés nélkül dolgozó társaikénál. (1., 3. táblázat.)

Az eddigiekben a különböző munkakategóriák munkabérének alakulását tárgyaltuk. Az adatok tükrében láthattuk az egyes minőségi kategóriák között meglévő különbségeket, de ezek nem tárták fel az egyes munkakategóriákon belül található szakmák vagy foglalkozások között meglévő eltéréseket. Az egyes munkakategóriák további felbontását, vagyis az ezekhez tartozó szakmák és foglalkozások bérviszonyait egy ilyen terjedelmű közlemény keretében lehetetlen bemutatni. Ennek ellenére hasznosnak tartjuk, ha mutatónak a szakmunkáskategórián belül ismertetjük egyes ismertebb szakmák bérviszonyainak alakulását (4. táblázat).

Az egyik legjobban fizetett szakmunkáskategória az acélöntőké volt. Átlagkeresetük meghaladta az összes szakmunkások egy főre jutó átlagkeresetét és majdnem azonos volt a szakmunkás csoportvezetőkével. Ilyen kivételesen jó bérezésben a gyárban csak elenyészően kevés dolgozó részesült. Az acélöntők létszáma 1931 és 1943 között mindössze 9—30 között ingadozott. A villanyszerelőknél és a lakatosokon kívül ők dolgoztak szinte kivétel nélkül heti 48 órással, vagy ezt meghaladó munkahéttel. Órabérük a legmagasabb volt az összes szakmunkások között.

Az acélöntőkkel rokonszakmájú vasöntők keresete — bár szintén magas volt — már jóval elmaradt az acélöntőké mögött.

Az acélöntőkön kívül a vas- és gépipar legkiváltságosabb helyzetben levő szakmunkásai az esztergályosok, valamint a rokon szakmájú marósok és gyalusok voltak. Hármuk közül az első a esztergályosokat illette meg. Magas keresetüket tekintve, a gyár munkásársztokráciájához tartoztak. Keresetük magasan felette állt a gyári munkásatlagnak. Órabérüket tekintve az acélöntők mögött a második helyet foglalták el. A marósok keresete hasonlóképpen alakult, alig egy árnyalattal maradt el az esztergályosoké mögött. A gyalusok keresete viszont már lényegesen alacsonyabb volt, mint az esztergályosoké vagy a marósoké.

⁹ A gépmunkás-fiúk keresetének kiszámításakor 1935-ben kivételesen eltértünk az alapul szolgáló október hónaptól, mivel ki nem deríthető okból ebben a hónapban rendellenesen magas munkaidővel (277 óra) dolgoztak, hogy a valóságnak megfelelő eredményt kapjunk, ez esetben a normálisnak megfelelő decemberi eredményeket használtuk fel.

Különböző munkakategóriák egy főre eső havi átlagkeresetének, munkaidejének és órabérének alakulása az egyes években

Munkás	1931. október hó			1935. október hó			1938. október hó			1940. október hó			1943. október hó		
	kereset	munka-óra	órabér	kereset	munka-óra	órabér	kereset	munka-óra	órabér	kereset	munka-óra	órabér	kereset	munka-óra	órabér
Férfi szakmunkás, csoportvezető és előmunkás ...	189,02	175	108	195,06	202	0,96 ²	249,53	224	111	377,08	281	134,—	685,07	297	230 ⁵
Férfi nem szakmunkás, csoportvezető és előmunkás ...	141,47	175	0,80 ²	171,23	208	0,82	191,62	227	0,84 ³	259,81	262	0,98 ⁶	591,71	302	196
Férfi szakmunkás	149,44	156	0,96 ⁷	166,64	168	0,98 ⁹	156,93	189	0,82 ⁸	235,93	222	106,—	478,75	234	204
Férfi betanított	125,99	164	0,76 ⁹	122,98	186	0,65 ⁹	141,27	202	0,69 ⁸	191,52	226	0,84 ⁸	335,08	207	162
Férfi segédmunkás	102,08	156	0,65 ⁴	109,25	187	0,58	113,62	202	0,56	151,87	239	0,63 ⁴	301,69	223	134 ⁸
Női előmunkás	67,54	137	0,48 ²	80,55	175	0,45 ⁹	101,70	206	0,49	134,50	234	0,57 ³	298,45	240	124
Női szakmunkás ...	102,25	178	0,57 ²	97,04	176	0,55	103,06	190	0,54	139,64	216	0,64 ⁶	235,16	185	127
Női betanított	71,75	155	0,46	77,61	177	0,43 ⁸	82,28	180	0,45 ⁵	135,12	223	0,60 ⁵	204,33	195	105
Női segédmunkás ..	57,06	126	0,45 ⁴	59,60	161	0,37	59,79	163	0,36 ⁶	88,79	229	0,38 ⁷	191,61	204	0,94 ¹
Gépmunkás, fiú ...	38,85	164	0,51	81,70	198	0,41	79,55	191	0,41	108,45	220	0,49	193,52	187	104
Segédmunkás, fiú ..	55,76	149	0,37	50,98	166	0,30	61,55	183	0,33	81,49	214	0,38	194,86	204	0,95 ⁵
Kifutó fiú	31,67	120	0,17	53,—	230	0,23	56,40	208	0,27	69,60	233	0,29	194,60	272	0,80 ⁴
Tanoncok	27,78	162	0,17	20,07	176	0,11	22,17	288	0,11 ⁹	28,69	211	0,13 ⁶	65,74	185	0,35 ⁵
Munkáslány	—	—	—	—	—	—	44,01	184	0,23	48,68	211	0,23	118,31	198	0,60 ⁴

Szaktanácsok egy főre eső havi átlagkeresetének, munkaidéjének és órabérének alakulása egyes szakmákban (Péngőben)

Szakma	1931. október hó			1935. október hó			1938. október hó			1940. október hó			1943. október hó		
	kereset	munka-óra	órabér	kereset	munka-óra	órabér	kereset	munka-óra	órabér	kereset	munka-óra	órabér	kereset	munka-óra	órabér
Acélöntő	173,91	134	1,29	227,16	213	1,06	255	199	1,27	302,99	229	1,31	577,82	218	2,63
Vasöntő.....	135,69	114	1,19	191,24	195	0,97	195	187	1,04	238,06	211	1,12	376,84	182	2,07
Esztergályos.....	174,63	161	1,08	178,91	186	0,96	202,38	198	1,02	265,73	222	1,19	480,27	199	2,41
Marós	138,38	138	1,00	172,92	193	0,88	205,20	194	1,05	252,36	224	1,12	465,37	194	2,39
Gyalus.....	134,54	139	0,96	168,84	189	0,89	199,01	202	0,98	236,61	223	1,05	379,61	188	2,01
Kovács	137,24	139	0,98	189,01	189	1,00	205,05	202	1,01	265,31	227	1,12	436,40	179	2,43
Autogénhegesztő ..	147,74	153	0,95	168,45	184	0,91	202,88	191	1,05	262,65	234	1,12	488,68	219	2,23
Idomszerész	138,24	130	1,06	185,47	198	0,93	215,14	197	1,08	268,61	225	1,19	370,02	188	1,96
Magkészítő	140,15	128	1,08	197,76	219	0,93	192,36	198	0,96	230,20	219	1,04	425,80	204	2,08
Lakatos.....	160,71	162	0,98	173,24	196	0,87	188,42	209	0,90	238,06	237	1,00	427,73	213	2,00
Fémolvasztár	191,91	199	0,96	187,22	202	0,92	233,45	229	1,01	270,23	266	1,01	265,07	205	1,78
Bádgos	161,40	146	1,10	157,20	170	0,92	174,34	190	0,91	237,58	240	0,98	385,57	197	1,94
Villanyzerelő.....	169,45	181	0,93	202,58	236	0,85	240,20	267	0,89	293,65	306	0,95	495,96	266	1,86
Asztalos	88,81	103	0,86	145,92	184	0,78	149,35	190	0,78	203,89	225	0,90	317,08	189	1,67

A munkabér nagysága szerinti rangsorolásban a lakatosok (a legnépesebb csoport), az idomszereszek, kovácsok, autogénhegesztők, magkésztők következtek. Keresetük a gyári szakmunkás-átlag körül mozgott, ami egyben kifejezője volt a szakmunkások népes táborában elfoglalt helyzetüknek. Vagyis, a viszonylag jól megfizetett munkások közé tartoztak ugyan, de mégsem a kivételes helyzetben levő munkásarisztokráciához.

A csepeli gyár ismertebb szakmunkásai között ezután rangsorban a fémolvasztárok, bádogosok, villanszerelők és az asztalosok következtek. Ezek közül a fémolvasztárok foglalták el az első helyet. Keresetük, egy év kivételétől, a szakmunkásátlag körül mozgott. Munkaidejükre jellemző az állandó túlórázás. A bádogosok órábère alig maradt el a fémolvasztároké mögött. Munkaidejük azonban, egy év kivételével, nem érte el a heti 48 órát; ez keresetükre erősen rányomta a bélyegét. A villanszerelők órábère alacsonyabb volt, mint a bádogosoké, keresetük azonban mégis magasabb, mert állandóan túlóráztak, még pedig a legtöbbet az összes szakmák közül. Az ismertetett szakmák közül az asztalosok keresete volt a legkevesebb, kivétel nélkül minden évben az átlag alatt mozgott.

A reálbérek alakulása 1931-től 1943-ig

Ahhoz, hogy egy adott gyár munkásainak életszínvonaláról képet alkothassunk magunknak, össze kell hasonlítanunk a névleges kereseteket a létfenntartási költségekkel.

A létfenntartási költségeket négytagú családra havonként számítottuk ki, mivel a kereseteket is ilyen időegységben közöltük. A költségeket a következő módszerrel állították össze: egy négytagú munkáscsalád fogyasztásához szükséges élelmiszer mennyiség kiszámításánál a Szakszervezeti Tanács hónapról hónapra közölt létfenntartási táblázatait vettük alapul.¹⁰ Ezek szerint egy négytagú család élelmiszerfogyasztása a következőképpen alakult:

Élelmiszer	Szükséges havi élelmiszer mennyiség	1931.	1935.	1936.	1940.	1943.
		Kiadás pengőben				
Marhahús	4,50 kg	10,80	7,65	9,45	12,73	22,95
Sertéshús	4,50 kg	8,46	6,39	8,77	12,55	24,75
Füstöltzalonna	4,50 „	10,35	8,55	10,12	11,70	24,30
Zsír	2,25 „	4,23	4,14	3,78	5,04	12,15
Kenyér	58,50 „	22,23	19,29	22,23	23,40	35,10
Liszt	4,50 „	1,66	1,53	1,75	2,11	6,03
Burgonya	45,00 „	5,40	5,85	4,05	5,40	13,95
Savanyított káposzta	13,50 „	3,64	4,59	3,51	4,59	14,04
Szárzabab	9,00 „	2,70	4,32	3,96	4,95	11,79
Só	2,25 „	0,90	0,90	0,90	0,99	1,35
Cukor	3,15 „	4,09	4,05	4,05	3,24	6,30
Tojás	18,00 db	1,98	1,80	1,62	2,88	5,40
Tej	31,5 liter	10,10	8,82	9,45	10,71	22,05
Összesen		86,54	77,88	83,64	100,29	200,16

Négytagú család tüzelőszükségletét fűtésre és főzésre évi 15 mázsa porosz szénben és 10 mázsa fában állapítottuk meg, ellentétben a Szakszervezet által közölt létfenntartási táblázattal, amely a tényleges szükségletet figyelmen kívül hagyva, 21 mázsa 60 kg szénben és 10 mázsa 40 kg fában állapította meg a szükségletet. Világításra egyégesen havi 4 pengőt számítottunk.

¹⁰ Szakszervezeti Értesítő 1931—1938 októberi számai.

Négytagú család havi tüzelő és villany szükséglete	Szükséges havi tüzelőmennyiség kg	1931.	1935.	1938.	1940.	1943.
		Kiadás pengőben				
Szén (porosz)	125	10,14	10,14	10,14	10,75	18,85
Fa	80	5,16	4,41	4,95	5,33	9,58
Tüzelő összesen		15,30	14,55	15,09	16,08	28,43
Világítás	egységesen	4,—	4,—	4,—	4,—	4,—
Világítás, fűtés összesen .		19,30	18,55	19,09	20,08	32,43

A ruhaszükséglet kiszámításánál ugyancsak mellőztük a szakszervezet adatait mert túlságosan magas költséget számított, s helyette a Budapest Székesfőváros statisztikai évkönyveiben szereplő létfenntartási táblázatok erre vonatkozó közléseit vettük alapul.¹¹ Eszerint egy négytagú család havi ruházati kiadásai a következőképpen alakultak:

Ruházati cikk	Négytagú család ruhászükséglete	1931.	1935.	1936.	1940.	1943.
		Kiadás pengőben				
Férfi ruha, II. o., gyári	1 db	4,43	4,10	6,25	7,50	20,83
Női ruha, II. o., gyári	1 „	5,48	5,—	6,50	7,66	11,25
Gyermek ruha	2 „	4,83	4,33	6,50	7,83	23,33
Férfi ing (munkás)	3 „	1,05	0,95	1,35	1,52	8,03
Férfi alsónadrág	3 „	1,12	0,80	0,80	0,87	6,12
Női ing	3 „	1,10	0,97	1,25	1,32	5,75
Férfi zokni	4 pár	0,46	0,37	0,41	0,45	1,80
Női harisnya	4 „	0,56	0,54	0,60	0,68	1,80
Gyermek harisnya	4 „	0,41	0,36	0,42	0,44	2,66
Férfi cipő	1 „	1,58	1,40	1,54	1,94	5,63
Női cipő	1 „	1,58	1,46	1,58	1,91	5,08
Gyermek cipő	2 „	2,10	1,66	2,00	2,58	7,83
Összesen		24,70	21,94	29,20	34,70	100,11

Az eddig ismertetett szükségleteken kívül egy munkáscsaládnak egyéb kiadásai is voltak, ilyenek pl. a háztartási szerek, valamint a dohányzás, újság, borbély, iskolaszerek, kereseti adó, öregségi és betegsegélyző, rokkant-egyleti tagdíj. Ezekre a kiadásokra az összes kiadás 20%-át számítottuk, ez csekély eltéréssel azonos azzal az összeggel, amit a szakszervezet erre a célra létfenntartási számításaiban feltüntet. Lakásra, egy szoba-konyhát véve alapul, egységesen 40 pengőt számítottunk. Egy négytagú család létfenntartási költsége tehát havonta a következőképpen alakul az egyes években:

Kiadás	1931.	1935.	1938.	1940.	1943.
	Kiadás pengőben				
Élelmiszer	86,54	77,88	83,64	100,29	200,16
Tüzelés és világítás ...	19,30	18,55	19,09	20,08	32,43
Ruházkodás	24,70	21,94	29,20	34,70	100,11
Lakás	40,—	40,—	40,—	40,—	40,—
Egyéb kiadások	34,10	31,66	34,38	39,—	74,54
Összesen	204,64	190,03	206,31	234,07	447,24

¹¹ Budapest Székesfőváros statisztikai évkönyve. Bpest. 1931. 422. l. (Szerk. Illyésfalvi Lajos.)

A létfenntartási költségek és a névleges keresetek összehasonlítása eredményeként a Csepeli Vas- és Fémművek munkásainak reálbére, az egy főre eső havi átlagkeresetet véve alapul, 1931 és 1943 között a következőképpen alakult:

Reálbérek alakulása gyári viszonylatban egy kereső esetében

Év, hó	Névleges kereset P	Létfenntartási költség P	Reálbér index	A névleges kereset a létfenntart. költség %fed.
1931. X.	123,49	204,64	100	60
1935. X.	124,10	190,03	108	65
1938. X.	120,29	206,31	97	58
1940. X.	170,54	234,07	121	72
1943. X.	344,20	447,24	127	76

A csepeli gyár munkásainak reálbére tehát 1931 és 1935 között csekély mértékben növekedett, annak ellenére, hogy a névleges kereset alig emelkedett. Ennek a jelenségnek az az oka, hogy a létfenntartási költségek 1931-hez viszonyítva jelentősen csökkentek. A reálbér indexe az említett ok miatt növekedett ugyan 1931 és 1935 között, a valóságban azonban a keresetek 1931-ben a létfenntartási költségek 60%-át, 1935-ben pedig 65%-át fedezték. A munkások életszínvonala tehát a létminimum alatt volt. 1935 és 1938 között rosszabbodott a helyzet, a keresetek kisebb mértékben csökkentek, míg a létfenntartási költségek növekedtek, ennek következtében a reálbér csökkent, s a keresetek mindössze 58%-át fedezték a létfenntartási költségeknek. 1940-tól 1943-ig ismét emelkedett a reálbér, 1931-hez viszonyítva 27%-os volt a növekedés, a keresetek viszont mindössze 76%-át fedezték a létfenntartási költségeknek. A reálbérnek ez az 1931-hez viszonyított növekedése azonban csak látszólagos volt, mert 1943-ban a statisztikai évkönyvekből vett maximális árakon, amelyek a létfenntartási költségek kiszámításánál alapul szolgáltak, már nem lehetett a szükségleteket beszerezni, csakis a jóval magasabb feketepiaci árakon. A csepeli munkások reálbére és egyben életszínvonala 1940-ben volt a legmagasabb. A Csepeli Vas- és Fémművek munkásainak átlagkeresete azonban az egész időszak folyamán mélyen alatta maradt a létfenntartási költségeknek, ha egy keresőt veszünk alapul. Más pedig az esetek többségében ez volt a helyzet. Egy négytagú munkáscsalád minimális létfenntartási költségeit csak két kereső tudta biztosítani; 1931-ben azonban még két kereső esetében sem volt lehetséges megkeresni a családi létminimumot. 1940 előtt még egy átlagos keresetű szakmunkás sem tudta megfelelően eltartani családját; keresete csak 1940-től kezdve haladta meg valamelyest egy átlagos munkáscsalád minimális szükségleteit.

A Csepeli Vas- és Fémművek munkásainak 1931 és 1943 közötti helyzetét vizsgálva, összefoglalóan a következőket állapíthatjuk meg: 1931-ben a túltermelési válság következtében csak kevés munkás maradhatott meg munkahelyén, és ezek kivétel nélkül az ún. törzsgárdához tartoztak. Keresetük általában viszonylag magas volt, mivel mindannyian a gyár jól fizetett munkásai voltak. A magas keresetet azonban ellensúlyozták a magas létfenntartási költségek, a munkanélküli hozzátartozók ellátása, a csökkentett munkahéttel va ó dolgozás okozta veszteség. Az életszínvonal ebben az időben messze a létminimum alatt mozgott. A következő időszakban, 1931-től 1935-ig már jobb volt a helyzet. 1935-ben a válságot követő gazdasági depresszió elmúltával a nehéziparban kezdetét vette a termelés megélénkülése és ez maga után vonta a foglalkoztatottság növekedését. A bérek csak kis mértékben növekedtek, a létfenntartási költségek azonban lényegesen csökkentek. 1935 és 1938 között a győri program hatására megindult nehézipari konjunktúra eredményeképpen a foglalkoztatottság nagymértékben megnőtt. Az egy munkásra eső keresetek azonban 1935-höz viszonyítva csökkentek, és az egyes munkáscsoportok keresete is csak csekély mértékű növekedést mutatott. Ezzel szemben a létfenntartási költségek nagymértékben növekedtek, meghaladták az ugyancsak magas 1931-es szintet is. Mindez azt eredményezte, hogy a tárgyalt időszakban, a válság időszakát kivéve, 1938-ban volt a csepeli munkások életszínvonala a legalacsonyabb.

1938-tól 1940-ig alakult a legkedvezőbbben a csepeli munkások életszínvonala. A két év alatt végrehajtott győri program óriási összegű beruházásaival nagy konjunktúrát eredményezett a nehéziparban. A foglalkoztatottság hatalmas mértékben megnőtt,

Csepelen csakúgy, mint országosan. Ez a konjunktúra azonban nemcsak a hadiipari termelő iparágakra, hanem a lakosság szükségleteit ellátó fogyasztási iparágakra is kiterjedt. Ez azt eredményezte, hogy a bérek nagyobb mértékben növekedtek, mint a létfenntartási költségek. Ez volt a helyzet Csepelen is, a keresetek a korábbi évekhez viszonyítva jelentősen emelkedtek, és meghaladták a létfenntartási költségek növekedését. Az 1940-től 1943-ig tartó időszakban ismét visszaesés következett be az életszínvonalban. A keresetek ugyan csaknem 100%-kal növekedtek 1940-hez viszonyítva, de ezt ellensúlyozta a létfenntartási költségek még nagyobb mérvű emelkedése. Ehhez még hozzá kell számítani, hogy a létfenntartási költségeket a hivatalos árak alapján számították ki, viszont köztudomású, hogy ebben az időben hivatalos áron a boltokban alig lehetett valamit beszerezni, főleg élelmiszert nem és a munkások kénytelenek voltak a fekete-piacon megvenni a szükséges cikkeket, a hivatalosnál jóval magasabb áron. Nem beszélve arról, hogy az üzletekben kapható ruházati cikkek minősége sokkal rosszabb volt, mint az előző években és ez a minőségi romlás, amely a ruhák gyorsabb eredményezte, ugyancsak hozzájárult az életszínvonal csökkenéséhez.

3. БАҚШАИ

МАТЕРИАЛЫ К УСЛОВИЯМ ЗАРПЛАТЫ В ЧЕПЕЛЬСКОМ МЕТАЛЛУРГИЧЕСКОМ КОМБИНАТЕ В 1931—1943 ГГ.

Резюме

Вследствие мирового экономического кризиса 1929—1933 гг. тяжелая промышленность в Венгрии находилась в более трудном чем в среднем положении. Это в еще большей мере так в отношении самого крупного завода тяжелой промышленности страны, Чепельского металлургического комбината. Это подтверждается более чем средним уменьшением производства, а также числа рабочих.

Это положение существенным образом изменилось вследствие непосредственно следовавшей за годами кризиса депрессии (1931—1935 гг.), потом еще больше связанной с подготовкой войны конъюнктуры (1935—1938 гг.), а особенно определенного военного производства, в том числе вступления в войну.

В Чепельском металлургическом комбинате увеличивающаяся в начале путем использования имеющейся мощности, а потом все новым расширением мощности производство породило все усиливающеся возрастание числа рабочих в большей мере, чем в среднем по всей стране.

В названный период в числе отдельных категорий в наибольшей мере возрастало число подсобных рабочих с одной стороны, а с другой работниц. Это возрастание между прочим имело следствием и то, что расшатанное вследствие кризиса равновесие между отдельными категориями рабочих было восстановлено.

Что касается оформления номинальной заработной платы, можно установить, что в течение исследованных 12 лет они для всех категорий рабочих с года в год постепенно возрастали. Мера возрастания тем более поразительна, потому что вследствие особенного положения завода оно в среднем находилось на 30% над заработком фабрично-заводского рабочего класса. Источник возрастания заключился до 1937 г. в увеличении числа рабочих часов, а после 1938 г. прежде всего в возрастании почасовой оплаты.

Реальная заработная плата тоже повышалась, хотя ее повышение отнюдь не оказалось таким равномерным, чем повышение номинальной зарплаты. В то же время, исходя в отношении одной семьи из наличия одного лица, имеющего заработок, заработок все время был гораздо ниже, чем цена жизненных потребностей.

Согласно демографическим данным, касающимся Чепеля, однако, у каждой семьи, состоящей из четырех членов, следует считаться с двумя лицами, имеющими заработок. На этой основе однако, картина становится уже более благоприятной, так как заработок в течение всего периода покрывает, а даже превосходит цену жизненных потребностей.

Но подсчитанная на основе среднего заводского заработка реальная заработная плата не показывает картину фактического жизненного уровня отдельных категорий рабочих. К этому можно ближе подойти только при сравнении заработка лиц, принадлежащих отдельным категориям рабочих. В этом случае показывается, что заработок квалифицированных рабочих находится гораздо над прожиточным минимумом, заработок подсобных рабочих под ним, а заработок подручных рабочих только что превышает его.

Z. BAKSAY

DOCUMENTS RELATIFS AUX CONDITIONS DE SALAIRE
AU COMBINAT SIDÉRURGIQUE ET MÉTALLURGIQUE DE CSEPEL

Résumé

Par suite de la crise économique mondiale de 1929—1933 la situation de l'industrie lourde en Hongrie devint plus grave qu'elle ne l'était en général, fait qui s'accrut très nettement dans la plus grande usine de l'industrie lourde du pays, le Combinat Sidérurgique et Métallurgique de Csepel. La diminution de la production et de l'effectif ouvrier l'atteste également.

Cette situation se changea essentiellement en raison de la dépression succédant aux années de la crise (1931—1935), plus encore par suite de la conjoncture qui se présenta en connexion avec les préparatifs de guerre (1935—1938) et en premier lieu en conséquence de la production de guerre et de l'entrée en guerre.

Par suite de l'emploi de la capacité existant au début, plus tard en raison du développement de cette même capacité la production accrue attira au Combinat de Csepel l'augmentation toujours croissant de l'effectif ouvrier, augmentation qui dépassa même la moyenne nationale.

Dans la période en question ce sont l'effectif des ouvriers auxiliaires et celui des ouvrières qui, parmi les catégories d'ouvriers accusèrent l'accroissement le plus notable. Cet accroissement avait, entre autres, la conséquence de rétablir l'équilibre rompu entre les différentes catégories d'ouvriers.

Quant à la formation des salaires nominaux on peut constater que ceux-ci, dans le cas de toutes les catégories se sont accrus graduellement dans les douze années en question. La mesure de cet accroissement est d'autant plus remarquable car, à la suite de la situation exceptionnelle de la fabrique, il était de 30% plus élevé, en moyenne, que le salaire des ouvriers industriels. Cet accroissement s'explique jusqu'en 1938 par l'augmentation des heures de travail et après 1938, avant tout, par l'accroissement des horaires.

Les salaires réels se sont accrus, eux aussi, bien que cet accroissement ne fût pas aussi unilatéralement accéléré que celui des premiers. En même temps prenant pour base un membre travailleur par famille, les salaires ont été loin de couvrir le coût de vie.

À la faveur des données démographiques relatives à Csepel il faut compter cependant de deux membres travailleurs par famille. Ce faisant le tableau devient plus favorable, vu que les salaires couvrent, voire dépassent, dans tout la période en question, le coût de vie.

Les salaires réels comptés à la base des salaires moyens ne reflètent point le niveau de vie effectif des catégories d'ouvriers. On ne pourrait l'approcher qu'à l'aide d'un accouplement des membres travailleurs appartenant aux différentes catégories. Ce faisant il en ressortira que le salaire des ouvriers qualifiés dépasse de beaucoup le minimum vital, celui des ouvriers auxiliaires ne l'atteint pas, tandis que le gain des ouvriers entraîné fait leurs frais.